

лы як навуковай супольнасці, аб'яднанай сістэмай поглядаў, інтарэсаў і традыцый, што захоўваюцца і развіваюцца некалькімі пакаленнямі паслядоўнікаў прафесара Фёдара Янкоўскага, прадугледжвае канцэптуальнае развіццё ў сучасных умовах асноўных напрамкаў дзейнасці па фразеалогіі, лексікалогіі, лексікаграфіі, словаўтварэнні, граматыцы, транслінгвістыцы. На адпаведных філалагічных кафедрах беларускіх ВНУ, дзе працавалі і працуюць вучні Ф. Янкоўскага, развіліся новыя навуковыя напрамкі з актуальнай праблематыкай у галіне фразеалогіі і фразеаграфіі (праф. М. Даніловіч), гісторыі мовы (праф. В. Мароз), метадыкі выкладання лінгвістычных дысцыплін (праф. Г. Валочка), анамастыкі (праф. В. Шур), лінгвакультуралогіі і этнакультуралогіі (праф. В. Ляшчынская) і інш.

Літаратура

1. Янкоўскі, Ф. Гістарычная граматыка беларускай мовы / Ф. Янкоўскі. – Мінск : Выш. шк., 1974. – Ч. 1: Уводзіны. Фанетыка. – 144 с.
2. Янкоўскі, Ф. Гістарычная граматыка беларускай мовы / Ф. Янкоўскі. – Мінск : Выш. шк., 1977. – Ч. 2: Марфалогія. – 126 с.
3. Янкоўскі, Ф. М. Гістарычная граматыка беларускай мовы / Ф. М. Янкоўскі. – 2-е выд., выпр. і дап. – Мінск : Выш. шк., 1983. – 270 с.
4. Янкоўскі, Ф. М. Гістарычная граматыка беларускай мовы / Ф. М. Янкоўскі. – 3-е выд. – Мінск : Выш. школа, 1989. – 300 с.

Марыя Новік

“ДЗЕЛЯ РОДНАЙ ПРАЦЫ З РОДНЫМ СЛОВАМ”: З ЛІСТОЎ Ф. М. ЯНКОЎСКАГА ДА Г. М. МАЛАЖАЙ

Ліставанне – рэч надта асабістая: адкрываецца ў лісце адзін чалавек другому нечым вельмі прыватным, сваім, тым, што можна сказаць шчыра, па даверы, часам пад істэрай, эмацыянальны стан душы... Ф. М. Янкоўскага і Г. М. Малажай звязвала працяглае творчае супрацоўніцтва, сяброўства. Галіна Мікалаеўна знайшла ў асобе Фёдара Міхайлавіча Настаўніка, была ўдзячная яму за падтрымку, за тое, што ў складаны час, калі трэба было з чыстага ліста, нанова распачынаць працу над кандыдацкай дысертацыяй, Фёдар Міхайлавіч адгукнуўся, узяў на сябе навуковае кіраўніцтва. З гэтага часу распачынаецца іх супраца, іх узаемападтрымка, іх плённае шчыраванне ў галіне беларусістыкі.

Ліставанне працягвалася на працягу 22 гадоў. Гэта вялікія лісты, лісточкі, паштоўкі... Іх каля двухсот. Большасць лістоў ад Фёдара Міхайлавіча Галіна Мікалаеўна захавала. Пакінула іх па даверы, разумела, што ў гэтых лістах Настаўніка, вучонага, пісьменніка – жывыя штрыхі да ягонага характару, да ягонага духу. У іх – і выява той агромністай працы, якая была часам невідочна для іншых, у іх – выява яго трывог і радасяў, клопату, ягонай пазіцыі, ягоных стасункаў з людзьмі. Частку лістоў, урыўкі з іх Галіна Мікалаеўна падала ў публікацыі для часопіса

“Крыніца” № 50 за 1999 г. Падала тое, што, пэўна, лічыла неабходным, каб дадаць важныя штрыхі да яго асобы.

Перабіраючы, гартаючы лісты і лісточкі, паштоўкі і паштовачкі, канверты, углядаючыся і расчытваючы такія дробныя почырк, часам не надта чыгэльны, а часам такія роўны і прыгожы, дакранаешся да таго, што было напісана, сказана Настаўнікам, трапляеш у кола ягоных думак і перажыванняў, ягоных трывог і клопатаў, ягоных радасцяў і захапленняў.

У лістах, што захаваўся ў архіве Г. М. Малажай, адкрываецца Фёдар Міхайлавіч – той, знаёмы і адкрыты табе, і той, схаваны за знешнім спакоем, вытрымкай, выяўляецца напружаная шматгадовая праца вучонага-філолага, пісьменніка, боль і радасць, суперажыванне мудрага чалавека.

Паводле ўспамінаў Галіны Мікалаеўны, сустрэча з Фёдарам Міхайлавічам адбылася падчас здачы апошняга кандыдацкага экзамену, пасля якога была прапанова паступіць у аспірантуру і згода на навуковае кіраўніцтва. Найбольш ранні ліст пазначаны 10.9.1967. Бідаць, што перапіска ўжо існавала раней, бо ў гэтых лістах – водгук Ф. М. Янкоўскага на тэзісы Г. М. Малажай, падзяка ёй за дасланыя кнігі. Тут Ф. М. Янкоўскі выяўляецца як навуковы кіраўнік, кансультант. Гэныя “агульныя пажаданні” – гэта канкрэтныя парады, падказкі на конт працы над тэмай пра перыфразу, гэта своеасаблівы план працы, прыкладныя кірункі для навуковых росшукаў. А ўжо рэальна зробленае дысертанткай – прачытана ім, і гэта – такія “дадатак” на асобных старонках-лістах. Часам “дадаткі” былі напісаныя на лістах, згорнутых уздоўж напалову, такіх лістоў бывала некалькі, складзеных, як доўгая запяная кніжка. Так, пэўна, было самому зручней пісаць, так лягчэй было карыстацца таму, каму яны былі адрасаваны. Адаслаўшы ліст, пазначаны 10.09.1967, Фёдар Міхайлавіч неўзабаве дасылае наступны. У ім – пытанне і трывога, ці дайшоў ліст, а далей – працяг распачатых разважанняў пра навуковае асэнсаванне перыфразы, пра спецыфіку гэтай адзінкі.

26.10.1967
у Мінску

Добры дзень Вам!

Адаслаў Вашы нататкі і свае прыпіскі. А ці дайшло ўсё гэта? Ці не згубілася ў дарозе?

Пакуль яшчэ не ўпрогся ў працу, рашыў напісаць некалькі радкоў.

Я там пісаў і што трэба рабіць.

Думаю, што найлепшы клопат, найлепшая задача – засвоіць і напісаць, што такое парафраза (перифраза, перифраз). Зразумела, не адным сказам, размова тут не пра азначэнне. Гэта – цэлы раздзельчык (не! цэлы раздзел!) Што гэта – факт мовы, факт маўлення? Гэта адзінка (з’ява) мовы (языка) ці адзінка маўлення (рэчы)? Ці лінгвістычная гэта з’ява? Можжа экстра-, пазалінгвістычная? З якога боку (якіх бакоў)

яе можна (трэба) вывучаць, даследаваць. Без гэтага, без напісання раздзела наўрад ці паспяхова будзеце пралічваць нават збіранне матэрыялу.

Зразумела, што трэба будзе спецыяльна начытацца і пра выяўленчыя сродкі мовы, паэтыку, пра метафарычнасць, метанімічнасць і іншыя з'явы.

Бывайце!

Шчыра Ф. Янкоўскі

Такая вось кансультацыя на адлегласці. Хто з аспірантаў не чуў падобных пажаданняў-разважанняў, парад Фёдара Міхайлавіча на пачатку сваёй працы над дысертацыяй, ягонага ўмення падключыць да роздуму наконт таго, у якім накірунку рухацца, акрэсліць прыкладны план навуковых росшукаў, знайсці неабходныя навуковыя працы ды назапасіць ілюстрацыйны моўны матэрыял. Галіна Мікалаеўна навучалася ў аспірантуры завочна ды працавала ў Берасці, на адлегласці ад навуковага кіраўніка, таму і былі лісты-кансультацыі. Далей будуць парады, падказкі падчас працы над выбранай навуковай тэмай, абмеркаванні, праўкі, выхад на абарону, якая адбудзецца 30 кастрычніка 1971 г., праз 4 гады. У лістах гэтае пары – і клопат Настаўніка, падтрымка таленавітай, перспектыўнай беларусісткі, даследчыцы, актыўнай і дысцыплінаванай, чуйнай да слова. Таму у многіх лістах – гаворка ўжо пра тэ дрыхтоўку і выданне слоўніка “Беларуская перыфраза”, а затым – радасць Настаўніка ад выхаду гэтай кнігі. Ён купляе яе, рассылае, дорыць сваім сябрам-філолагам, пісьменнікам, пасылае і перадае за мяжу.

У асобе Галіны Мікалаеўны Фёдару Міхайлавічу імпануе дасведчанасць, ініцыятыўнасць, жаданне ствараць новыя кнігі і дапаможнікі па беларускай мове. Імпануе і хуткая рэалізацыя задуманага, а таксама высокая культура выкладу ў навуковых працах, уменне даходліва і выразна гаварыць па разнастайных пытаннях філалогіі. Паступова Фёдар Міхайлавіч стане дарэчы Галіне Мікалаеўне свае тэксты, будзе вывясраць і правясраць сваю пазіцыю, свой выклад, напісанае ў навуковых і мастацкіх творах. Будзе дзяліцца і сваімі ўражаннямі, і падключаць да новай працы ў галіне беларускай філалогіі. Дзяліўся сваімі клопатамі і трывогамі, уражаннямі – ці ад семінараў, канферэнцый, ці ад удзелу ў тэлеперадачы “Роднае слова” і падключаў да гаворкі ў тэлеэфіры, каб жыло слова роднае і пашыралася на вялікае кола тэлегледачоў. Гэта лічыў важным для жыцця беларускае мовы ў грамадстве, у дзяржаве: “Дзякую за слова пра “Роднае слова”. Неўзабаве паўторыцца (ці не 18.11). Як трэба падтрымка такой затеі ад людзей – глядачоў! Маладых, сталых, пажылых. Вельмі шкадую, што навывразалі кавалкаў старанна і грунтоўна прадуманых. І абязброены: трэба схода, проста. Прасіў пакуль што не клікаць. Было і куды страшней – паўгадзіны на тэму, пагаварыць пра фразеалогію, пра

характарыстычнае слова (2), пра слова народнае (3), пра слова ў кантэксте (4), прыказку (5). І г. д. Узяў бы і пагаварыў...

Быў усцешаны новымі прапановамі ад Галіны Мікалаеўны, падтрымліваў яе ініцыятыву, скіраваную на стварэнне новых дапаможнікаў для студэнтаў, якіх не было яшчэ ў беларускай адукацыі. Даваў мудрыя падказкі ды стрымліваў напружаны рытм, які, адчуваў, набірала дзейнасць выкладчыцы, загадчыцы кафедры: *“З Хрэстаматыйяй? Шчасліва ўражаны. І меркаваннямі-думкамі, і настроем, і ўзроўнем кваліфікацыі. Вельмі рады. Слаўна. Толькі ці ж трэба рабіць узор? Няхай будзе прыстойны першы дапаможнік. І будзе добра. А там – у бога дзянькоў многа. Не ўсё трэба зрабіць адразу”*.

Ужо ў 1977 г. адчуваў незадаволенасць, стомленасць ад працы над калектыўнымі дапаможнікамі, дзе быў і аўтарам, і рэдактарам, тым самым як бы перасцерагаў і Галіну Мікалаеўну ад захвалення такімі працамі: *“Сумная рэч весці і сваю, і не сваю працу. І трэба”*. У 80-ы гады парады перасцярогі, пажаданні выказваюцца адкрыта і даволі катэгарычна: *“Дакучліва, але ... як меней (да мінім., да нуля!) калектыўн. творчасці! Калектыўных кніжачак”*.

Яшчэ і яшчэ раз раіў-падказваў у няпростыя гады працы Галіне Мікалаеўне:

“Не спяшайцеся з пакіданнем кафедры (як і не спяшайцеся рабіць кагалам... не рабіць за іншых, не валі(кучы) абы-каго”. Са свайго вопыту ведаў, як няпроста ствараць кнігу калі аўтары да таго ж яшчэ і знаходзяцца на адлегласці, ведаў, які гэта клопат, адказнасць быць рэдактарам, таму і перасцерагаў: *“Паўтару: не падаіцеся на новыя і новыя працы (кніжкі) з групам (-амі). Тут – толькі меней! Толькі мукі і мукі!”*. Ведаў і цаніў працаздольнасць, актыўнасць Галіны Мікалаеўны, яе ўменне аператыўна і якасна рабіць сваю дзялянку працы, таму і зычыў ёй: *“З богам! І з мераю працаваць. І не ўстрачваць сябе на кагальнае...”* Ці зноў напамін: *“Кагал” у працы: “Кахлівы вораг творчых. То і казаў, то і паўтараю Вам: “Прэцце” кагал”*.

Радаваўся, што ідуць у беларусістыку новыя людзі, разумныя, дасведчаныя, верныя. Цаніў спакой і паразуменне ў сям’і, перажываў падчас страты ў сем’ях блізкіх, сваіх калег, бо і сам страты меў цяжкія, раны незагойныя. Ведаў цану добрага слова ў гадзіны смутку, жалобы. Пасылаў Галіне Мікалаеўне, калі яна страціла бацьку, слова падтрымкі, суперажывання, надзеі і веры: *“Дарагая Галіна Мікалаеўна. Я ведаю, што ў Вас гора. Спрабаваў пазваніць (і раз, і два, і тры) – не дазваніўся. Ды ўрэшце гэта драбніца не мае ў такім выпадку ні сэнсу, ні вартасці.*

Ведаю, што не дзень і не тыдзень наступае яно, гора.

А цяпер трэба не заглушыць яго, не лячыць раны, а проста жыць, рабіць, жыць жывымі днямі сваімі, блізкіх, сям’і. Я веру, што ў Вас

знойдзена і сцезжка, і той аганёк, на які ідзяце і будзе ісці. Сцезжка ў беларусістыку”.

Шчыра адгукаўся, падтрымліваў падчас расчараванняў, трывожных роздумаў. Пасылаў слова падтрымкі, мудрага суцяшэння: “Пуста і холадна? Не трэба. Ёсць і добрыя клопаты. Трэба ўмець цаніць і добрае. Яго многа ў Вас. Гэта – і эрудыцыя, і дасведчанасць, адсутнасць запазычанняў ад астапабэндэраўшчыны”.

Вельмі адказна ставіўся да арганізацыі і правядзення нарадаў, метадычных семінараў, канферэнцый, сустрэч, патрабаваў і ад яго ўдзельнікаў і арганізатараў працы не дзеля галачкі, а па душы, дзеля вырашэння рэальных праблем, звязаных з перспектывамі развіцця беларускай адукацыі, асветы, стварэння беларускае кнігі: “Арганізацыя семінару не проста цяжкі клопат. Ды гэта ж не на аснове пастаноў, не з каманды, не з дырэктывы. А хочацца, каб быў семінар”.

У лістах да Галіны Мікалаеўны неаднаразова адкрылі свае болі, сваё замучэнне, што здароўе падводзіць, што не ўдаецца быць у руху, у працы.

Можна прыгадаць шматлікія вытрымкі, яны дапамагаюць адчуць стан душы творчага чалавека, поўнага клопатаў, задум, зыкладчыка, які любіў сваю працу, працу са словам, са студэнтамі, аспірантамі. У лісце ад 18.02.79: “Быў у тэрапеўта. “Трэба – у бальніцу. Сэрца. Выпадзенне пульса”. Праз 30 м. – у хірурга. “Трэба бальніца. Парушэнне крывазвароту. Ногі”. А я – прачытаў пасля гэтых (серада, пятні.) дзве лекцыі... двое практычных...” Вельмі часта прыходзілася быць у лякарні або дома. Былыя раны напаміналі пра перакытае жаклівае: “... Што ў мяне? У панядзелак (здаецца, 19.11?) лёду маў і нават сказаў: зноў мяне абваліць. Але хаджу, казаў, чытаў, даклад зрабіў, сустракаўся з аспірантамі, прымаў кандыд. экзамены. І г. д., і г. д., і г. д... Нарэшце або зусім хрыплы голас, або зусім-зусім яго няма; фінскі снег чуў лепей, чым тыдзень назад, завітвае арытмія...”

Напружана праца давалася няпроста. Ды заставалася ў душы вернасць працы, руху, вернасць роднай зямлі, яе слову: “Гады мае і раны, любоў – абранніца мая Беларусь...” Ліставанне адкрывае мужнасць і сілу духу Ф. Янкоўскага, ягонае ўменне падтрымліваць у няпростых жыццёвых сітуацыях. Некаторыя выказванні – гэта мудрыя парады-суцяшэнні: “...Ну а беды, дробныя ці маленькія, – тыдні бяды. Без іх не бывае. Гэта трэба памятаць. І распач не памочнік, не дапамога, не выйсце”. Трывога і неспакой характэрныя для многіх лістоў Фёдара Міхайлавіча. Дзяліўся сваім, асабістым, сваімі ўражаннямі і пачуццямі, бо быў упэўнены, што тут будзе і адпаведнае ўспрыняцце, і разуменне. Трывожылі, балелі раны, мучылі, не давалі спакою. Не любіў распавядаць пра іх нікому, ведалі пра балючыя страты родныя, а таксама самыя блізкія сябры. Даверыў сваю таямніцу і Галіне Мікалаеўне ў лісце ад 02.05.83.

... Пераношу жахлівыя гадзіны, суткі. !.05.83 – 41 год, як паліцаі, уласаўцы спалілі сямейку. 1.05.83 – адкрыццё помніка дзвюм вёскам. Да 1.05.83 пазванілі: будзе аўтобус і знойдуць мяне. Чакаў, чакаў – не азваліся ў назначаны час, нешта здарылася. А што? Сам за руль не саджуся. І другія суткі ці не горш, як у вар’яцкім стане... Божухна ты мой... Нешта здарылася з чалавекам (вучыўся ў мяне да вайны), а з канца мая нідзе ўжо... на пенсіі... Верны, сумленны. Паабяцаў, а нешта ж здарылася. Рабіў колькі званкоў, казаў: бяда з яго здароўем.

Нядаўна пачуў з расфарміраваных страявых (я... начальнік) засталіся (са мною разам – тры), а тут новы званок – дыхаюць ужо толькі два...

А трэба жыць. Трэба трывожыцца, гарэць. Абраў службу. Абраў сабе занятак – душы, сіле.

... Ці не хопіць і трывогі, і болю, і слова пра занятак душы і здароўю? Хопіць.

Ды не змаўчу. Так нядаўна быў я малады. Так нядаўна было мноства не толькі знаёмых, а і блізкіх вакол (у акаліцах) Менска і ў Мінску. І так мала ўжо іх сёння. Адышлі і адыходзяць. Або зусім, назаўсёды, або ў абсалютны пасіў, калі засталася толькі або влісці і пасядзець на лаўцы, або пахадзіць па межках на гародзе, у садчы...

А трэба жыць.

Трэба падняць і старонкі дзённіка, і лісты-пісьмы, і хоць сёе-тое з запісак, з картатэкі..

Трэба. І буду варушыцца.

Гэта – галоўная надзея, галоўны прамень і аргументчык на жыццё...

Ад стомы, перагрузак працоўных, паліклінік і бальніц ратаваўся не такімі ўжо і частымі аперанымі часам адпачынкамі за горадам, падарожжамі на Рыжскае ўзмор’е, дзе любіў пабыць, у Дубултах, у доме творчасці імя Яна Райніса. І аўчасцей бываў у Петрыкаве ды ў Лётцах, санаторыі на Віцебшчыне. У лісце ад 21.07.1983 пачуем голас Фёдара Міхайлавіча, яго перажыванне душэўнае, што не нахадзіўся і не нагледзеўся, мовы не наслухаўся...

Шмат сілы і працы фізічнай і душэўнай забралі пярэбары ў новую кватэру, на Нямігу. Быў стомлены пераездам, хоць і радаваўся новай, больш прасторнай кватэры. У лісце ад 25.01.1986 Фёдар Міхайлавіч прызнаецца пра свой стан, пра стан Серафімы Андрэеўны. І зноў перасцерагае Галіну Мікалаеўну:

... Не перасяліліся. Не думаў, якія і колькі мук...

... С. А.? Палепшання няма. Лячэнне было – горш чым цяжкае... На душы – не скажаеш, не перакажаеш. На гэта – ні сілы, ні волі, ні ўпэўненасці. Горка, жахліва, цяжка.

... Разумею, уявіў, як жывецца Вам. Робіце і Вы тое непатрэбнае, на што растраціў (многа) сябе: працы “ўсіхныя” (ці іхнія...), Добра, што многа зрабіла. Але гэта – Ваша бескантрольнасць, “заробкі” на няўдзячнасць, аслабленне сіл. Ці трэба так і столькі?

Пра сваё жаданне пакінуць загадванне кафедрай, пра свае трывогі і сумненні падзеліцца з Галінай Мікалаеўнай неаднаразова. Вельмі крапальна гучаць радкі з ліста Настаўніка, які выбраў на ўсё жыццё служэнне роднаму слову: “... І не адступае, выспела, наспела: хопіць, трэба – пакрысе – быць толькі за сталом і на выцечках за горад. І толькі адно прытарможвае: не буду бачыць 50 пар вачэй, не буду з нічога (такіх з 50 не ... 5) рабіць штось, а некаторых – да пазнання, выяўдзенне ў людзі... Гэта нібы тормаз, стрымліванне!”

Быў поўны планаў, жадання павандраваць, наглядзецца і наслухацца. Быў поўны творчых планаў. Захаваліся лісты і за 1989 год... Пісаў, дзяліўся, раіў, трывожыўся, планаваў, і развітваўся, і хацеў так многа яшчэ сказаць...

Лісты Ф. М. Янкоўскага да Г. М. Малажай – гэта зьява такой багатай, насычанай працы дзеля беларусістыкі, дзеля Беларусі, гэта і выява душы мужа і нязломнага чалавека, чуйнага до твасы сваёй зямлі, да роднага слова. Невыпадковыя ў ліставанні выявы на канвертах і паштоўках. А на іх такія лаканічныя, паэтычна-ўзнёслыя зычэнні. Так, на адной паштоўцы, дзе – сланечнікі: “Пасылаю поле, пасылаю роднае, пасылаю любое...” А на другой: “І прыміце Само Сонца ў хату, у душы!” На паштоўцы з краявідам – лета, возера, лес: “А пасылаю – сам кавалачак Чысціні, Прыгажосці, Вечнасці. Самой (Прыроды!)...”

Сімвалічна, шматзначна ўспрымаюцца і такія радкі Фёдара Міхайлавіча: “... Глядзеў: на якой паштоўцы ці на якім лістку напісаць Вам, у Брэст, з дзесяць раскоў. Спыніўся на птушцы і ... лініі, з яе двума канцамі”. І як пажаданне ўсім гучаць словы Настаўніка: “... Будзем з патокам! Але ж не з мутным, не з шырокім, не з рускіх равнiнiнь! А з крынічных якіх былі ці не мясіны на Міншч., Віцебшч., Віленшч., былі і на Гродзеншч.”

Эпістальярная спадчына Ф. Янкоўскага арыгінальная, багатая. Тут прыведзены толькі некаторыя вытрымкі з ягоных лістоў. Каб адчуць рытм працы, адчуванняў Настаўніка, варта ўспрымаць пэўны ліст цалкам, але нават праз вытрымкі з лістоў можна па-новаму паглядзець на ягоную ахвярную працу дзеля Беларусі, дзеля роднае беларускае мовы.